

Bibliotekarier om sitt mediestrategiska uppdrag

Jonas Söderholm

Svensk
biblioteksförning

biblioteksforeningen.se

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell licens.

Oktober 2024

Text: Jonas Söderholm

Grafisk form: A. Olas

ISBN 978-91-983360-8-5

Bibliotekarier om sitt mediestrategiska uppdrag

Vägledande dokument, användarstyrning
och politisk påverkan

Jonas Söderholm

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Uppdrag, syfte och frågeställningar	7
Bakgrund och forskningsläge	7
Metod och genomförande	11
Mediestrategiska fundament	13
Olika vägledande dokument och deras roll	13
Användarstyrning, allsidighet och kvalitet	15
De egna riktlinjerna som levande process	17
Mediestrategisk impact	19
Läsfrämjande	19
Påtryckningar utifrån	20
Det mediestrategiska uppdraget och arbetet i praktiken	22
Mediestrategiska kunskaper och färdigheter	22
Kanaler för omvärldsbevakning och urval	23
Gallring och bevarande	24
Samverkan	26
E-medierna och ekonomin	27
Diskussion	29
Referenser	31
Bilaga 1: Enkät	33
Bilaga 2: Intervjuguide	34

Förord

Bibliotekariens mediestrategiska arbete är en stor del av professionens uppdrag och viktigt för bibliotekens utveckling. Uppdraget har i många länder ifrågasatts, och även i demokratier har politiska krafter fråntagit bibliotekarier möjlighet att göra ett fritt urval av medier. Samtidigt som detta ansvar ligger hos professionen ska användarnas efterfrågan självklart ha ett inflytande över vilka medier som finns tillgängliga på ett bibliotek. Detta är i sig inte en motsättning utan berikar mediebeståndet.

Men hur ser bibliotekarier inom folkbibliotek och skolbibliotek på sitt uppdrag och arbetet med medieurval? Hur balanserar de behov inom olika grupper? Vad påverkar dem? Vi tog hjälp av Jonas Söderholm, universitetslektor på Högskolan i Borås, för att ta reda på det. Genom den här rapporten hoppas vi på Svensk biblioteksförening att vi kan stötta professionsutveckling, och därmed också bibliotekens utveckling, i Sverige. Vår tanke är att rapporten ska stimulera till diskussion snarare än att ge färdiga svar.

Silvia Ernhagen
generalsekreterare

Inledning

För tio år sedan publicerade Svensk biblioteksförening rapporten *”Vi arbetar i medborgarnas tjänst”: En kartläggning av mediestrategiskt arbete utifrån normerande dokument* (Söderlind & Elf, 2014). Rapporten kartlade trender i bibliotekens mediestrategiska arbete och belyste relationen mellan policy och praktik. En tydlig slutsats var att användarstyrningen kommit för att stanna: styrdokument slog fast att utbudet ska vara användarorienterat, flytande bestånd var på framfart och intervjuade bibliotekarier bekräftade att en betydande del av deras inköp sker på efterfrågan. Denna rationalisering mot att göra bibliotekens urvalsarbete mer reaktivt ”väcker frågor om vilka möjligheter bibliotekarier själva har att, utifrån sin professionella kompetens, påverka bibliotekens utbud” (Lindsköld, 2023 s. 3).

Första halvan av 10-talet var också en period då det tog fart i debatten om yttrandefrihet och fri tillgång till information visavi kränkande eller ideologiska uttryck i kulturen. Folkbiblioteken hamnade i hetluften vid flera tillfällen när frågan drevs till sin spets vilka specifika titlar¹ som ska få stå på bibliotekshyllorna och inte. Diskussionen fördes såväl i media som enskilt genom direkta påverkansförsök från utomstående. Detta ska ses mot en bakgrund av att det ofta var oklart och svårtolkat hur olika ideal och policy förhöll sig till varandra. Varken den gamla (SFS 1996:1596) eller den då helt nya (SFS 2013:801) bibliotekslagen gav något tydligt stöd, vare sig för att rata eller bevara vissa typer av innehåll. Det blev därför mycket upp till det enskilda biblioteket att ta ställning och etablera lokal praxis (Söderlind & Elf, 2014).

Under de tio åren sedan förra rapporten har mycket hänt, både i biblioteksbranschen och i omvärlden. Teknikutvecklingen med digitalisering och AI skapar ständigt nya möjligheter men väcker också farhågor. Sedan 2020 har vi allt mer tvingats ställa om till att hantera allvarliga, omedelbara kriser på ett sätt vi länge varit relativt förskonade från, åtminstone i Sverige. Vi ser också en trend både nationellt och internationellt med politiker som försöker utverka allt mer styrning på kulturinstitutionernas specifika utbud, där man tidigare hållit en armlängds avstånd (Frenander, 2024). Den mest tongivande motrörelsen internationellt, och som sedan 2023 även finns i Sverige, är Banned Books Week² som lyfter fram litteratur som ’förbjudits’ i politiska beslut. Banned Books har blivit en symbol för bibliotekens hävdande av fritt tillgängliggörande och politiskt oberoende i sitt utbud. Samtidigt är bibliotekens neutralitet inte bara en position att hävda utan också en skyldighet att uppbära, något som tydliggjorts i flera JO-beslut om bibliotekens agerande. Sommaren 2017 kritiserade JO två bibliotek för att ha nekat inköp eller fjärrlån av invandringskritisk litteratur. I båda fallen hade biblioteken hänvisat till att denna litteratur strider mot verksamhetens värdegrund och också hade kvalitetsbrister. JO menade att dessa ageranden strider mot bibliotekslagens krav på allsidighet och fri åsiktsbildning (JO, 2017a; JO, 2017b; Svensk biblioteksförening, 2019, s. 21). I ett annat uppmärksammat fall kritiserade JO ett bibliotek för ett skämtsamt sociala medier-inlägg om att gallra böcker av en författare som skrivit en uppmärksammat debattartikel. JO ansåg även här att inlägget kunde anses strida mot grundlagens krav på saklighet och opartiskhet (JO, 2024; Wennblad, 2024). Ett JO-beslut har ofrånkomligen auktoritet och tyngd och kan betraktas som en typ av vägledande dokument med betydelse för hur biblioteken fortsättningsvis förhåller sig till sitt utbud.

1 Debatten förknippas främst med två exempel: Hergés Tintalbum och Wirséns bilderböcker med karaktären Lilla hjärtat. Även andra exempel kan lyftas fram från tidigt 10-tal. Nyordet ”hen” orsakade kontrovers och den första barnboken (*Kivi & Monsterhund*, 2012) som använde det könsneutrala pronomenet utmålades som politiserad påverkan på barn.

2 Banned Books Week lanserades 1982 av American Library Association, ALA. Banned Books Week Sverige koordineras av Svenska PEN och Dawit Isaak-biblioteket (Svenska PEN, u.å.).

Uppdrag, syfte och frågeställningar

Denna studie har sin upprinnelse i att det idag saknas ”forskning om hur landets folkbiblioteks medieurval konkret går till och vilka effekter profilinköp, digitalt utbud och flytande bestånd har för ett enskilt biblioteks bestånd i relation till kvalitet och allsidighet” (Lindsköld, 2023, s.). Denna kunskapslucka gäller även skolbiblioteken i minst lika stor utsträckning. Svensk biblioteksförning kontaktade Högskolan i Borås med utgångspunkt i att de diskussioner som ringades in i den förra rapporten (Söderlind & Elf, 2014) inte avtagit. Frågorna om de vägledande dokumentens betydelse och hur bibliotekarier ser på sitt mediestrategiska uppdrag och arbete är alltjämt aktuella.

Rapporten är främst tänkt att stärka professionen i sitt mediestrategiska uppdrag. Den här gången begränsas urvalet till folkbibliotek och skolbibliotek. Rapporten kommer både att spegla den förändring som skett de senaste tio åren och diskutera professionens roll i det mediestrategiska arbetet. Inte minst är det dags att kartlägga eventuell otillbörlig påverkan från främst politiker, men även allmänhet. Detta gäller då främst krav på gallring av media som uppfattas som olämplig. Rapporten ska också ge en mer allmän bild av det mediestrategiska arbetet och bibliotekariens roll, bland annat med utgångspunkt i den förra rapportens bild av uppköp av tjänster för inköp och utifrån relevant forskning.

Syftet med studien är att bidra med fördjupad kunskap om de svenska skolbibliotekens och folkbibliotekens mediestrategiska uppdrag och arbete. Studien har särskilt fokus på hur bibliotekarier och bibliotekschefer förhåller sig till vägledande dokument i sitt mediestrategiska uppdrag och de synergier och konflikter som kan uppstå mellan policy och professionell kunskap och erfarenhet. Studien genomförs i en kontext av tilltagande rapportering om politiska påverkansförsök vilket också ges särskild uppmärksamhet i analysen.

Följande frågeställningar är vägledande:

- Vilka normer (policy, praxis och egna professionella värderingar) ligger till grund för hur bibliotekarier och bibliotekschefer ser på sitt mediestrategiska uppdrag?
- Vilken roll spelar vägledande dokument för bibliotekarier när de arbetar med urval, inköp och gallring?
- Hur hanterar biblioteken politiskt motiverade försök att påverka medieutbudet, och vilket stöd har bibliotekarier och bibliotekschefer i vägledande dokument för att bemöta sådana påverkansförsök?
- Vilka eventuella skillnader kan identifieras mellan hur skolbibliotek och folkbibliotek förhåller sig till sitt mediestrategiska uppdrag och arbete?

Bakgrund och forskningsläge

Det kan vara lämpligt att säga något kort om begreppet mediestrategi. Vi håller begreppet mediestrategi relativt öppet eftersom vi vill utforska hur bibliotekarier och bibliotekschefer själva förhåller sig till vad som kan läggas i det. För att ändå ringa in generellt vad vi talar om när vi talar om mediestrategi, handlar det om bibliotekens styrning, formellt och informellt, hur de bygger upp och förvaltar bestånd genom urval, förvärv och gallring av medier. Mediestrategi berör också frågor om tillhandahållande, det vill säga hur medierna är tänkta att tillgängliggöras, förmedlas och användas. Men ingången till ämnet är alltså ett biblioteksperspektiv på mediebeståndet och dess utveckling snarare än exempelvis ett användarperspektiv. Det innebär att när vi diskuterar

sådant som användarstyrning i studien handlar det om hur bibliotekarierna förhåller sig till användarna och deras behov inom ramarna för sitt mediestrategiska uppdrag och arbete. Att beforska ett användarperspektiv på bibliotekens mediebestånd är naturligtvis också högst relevant men faller alltså utanför ramarna för denna studie.

Ett annat centralt begrepp i rapporten är vägledande dokument, de nedskrivna formuleringar som preciserar vilka regler och normer biblioteken har att förhålla sig till, i den här rapporten med avseende på mediestrategiskt uppdrag och arbete. Vägledande dokument är brett och kan inkludera lagstiftning, läroplaner, intresseorganisationers manifest, kommunala biblioteksplaner, egna medieplaner³ – även fallbaserade skrivningar som exempelvis JO-beslut som diskuterades i inledningen. Ett vägledande dokument kan vara gällande tillsvidare (bibliotekslag), för en viss period (kommunal biblioteksplan), för ett enskilt fall (JO-beslut) eller ha formen av "levande dokument" (egna medieriktlinjer som revideras löpande). De vägledande dokumenten har gemensamt att de är normerande genom att säga något om hur verksamheten ska bedrivas, men alla vägledande dokument är inte tvingande i juridisk mening.

Ytterligare en typ av dokument som har relevans i sammanhanget, även om det inte exakt faller under kategorin vägledande dokument ovan, är de avtal offentliga verksamheter ingår med sina leverantörer. Under perioden oktober 2021–oktober 2025 gäller Addas (SKRs bolag som upphandlar för kommun och region) ramavtal *Litteratur 2020*⁴. Upphandlingen kritiserades bland annat av BTJ som valde att inte ens lämna ett anbud med hänvisning till sådant som fokuset på pris och den monopoliserande situation avtalsstrukturen medför (Grönroos, 2021a, 2021b). Samtliga 290 kommuner är anslutna till ramavtalet men det finns ingen öppet tillgänglig data om hur många som faktiskt avropar, alltså gör inköp, på ramavtalet. Ramavtalet innebär att bibliotekens litteratur ska förvärfvas från Adlibris; endast utländsk litteratur utan biblioteksutrustning får köpas från en annan leverantör, Langoon. I praktiken kan dock de flesta bibliotek, åtminstone i mindre kommuner, också välja att komplettera med förvärv från andra leverantörer via direktupphandling eftersom taket för direktupphandling ligger på 700.000 kr årligen.

I svensk och internationell forskning och rapportproduktion om bibliotekens mediestrategiska uppdrag kan några relevanta exempel lyftas fram. Vi har även inkluderat uppsatser på avancerad nivå (master) eftersom de fyller några betydelsefulla luckor i forskningen med empiriska studier. Den svenska forskningen har under senare år framförallt ägnat uppmärksamhet åt frågorna om politisk påverkan visavi bibliotekens opartiskhet och allsidiga utbud. Även om det rapporteras att politisk påverkan är förhållandevis ovanligt eller åtminstone inget som sker på daglig basis, upplevs det ändå ha skett en förändring och att biblioteken idag får vara beredda på att bli allt hårdare ifrågasatta gällande sitt specifika utbud. Flera bibliotek rapporterar att de ibland väljer att faktiskt anpassa sig efter sådana påtryckningar och exempelvis inte köper in en viss bok eller arrangerar en viss programpunkt till direkt följd av lokala politikers påverkan (Carlsson, Hanell & Hansson, 2022). Cederlöfs (2024) studie av bibliotekariers inköpsstrategier pekar på att det kan finnas intressanta skillnader mellan inköpsbeslut som fattas av bibliotekarier enskilt och som fattas i grupp. På de bibliotek där förvärv behandlas i grupp har bibliotekarierna upplevt att det kan vara en högre tröskel till att köpa in material som av någon anledning uppfattas som problematiskt, jämfört med en enskild bibliotekarie som kanske har närmare till att bara gå på användarnas

3 Sveriges depåbibliotek och lånecentral har samlat exempel på medieplaner från olika bibliotek på <https://www.umea.se/sida/sverigesdepabibliotekochlanecentral/stodochkompetensutveckling/mediestrategiskarbete/medieplanernagraexempel.4.41b8dff11790bd2e90a10577.html>

4 Mer om ramavtalet *Litteratur 2020* finns på Addas webb, <https://www.adda.se/upphandling-och-ramavtal/ramavtal-och-avtalskategorier/utbildning-och-larande/litteratur-2020/litteratur-2020/>

efterfrågan och köpa in allt som efterfrågas. Bibliotekarier 'i grupp' har därmed en mer utpräglad roll som grindvakter. Studien visar också hur den mediestrategiska kompetensen i allt större utsträckning bygger på det lokala, genom att "fokuset har hamnat vid att känna sina användare snarare än så som det varit tidigare där man haft störst fokus vid litteraturkännedomen" (Cederlöf 2024, s. 65).

Björnkrantz och Combes (2020) analys av bibliotekens förhållningssätt till förvärv av 'kontroversiella' medier visar att de deltagande bibliotekarierna ser det som sitt ansvar att inkludera även sådant material i samlingarna – av flera skäl:

Ett kontroversiellt material kan ses som ett tidsdokument och vara av historisk relevans och det kan fylla en funktion genom att låta människor själva få skapa sina egna uppfattningar. Många folkbibliotekarier visar också att de resonerar kring kontroversiellt material som något som bör ha en motpol: om böcker köps in om anti-vaccinering ska det också finnas material som förespråkar vaccinering: balans i beståndet är eftersträfvansvärt. (s. 85)

Att biblioteksmedier kan uppfattas som kontroversiella tar sig kanske tydligast uttryck i det som kan kallas för yttre påverkan, alltså när politiker och andra aktörer på olika sätt försöker påverka innehållet i bibliotekens utbud. Enligt Frenander (2024) har det skett en nylig förändring i den kulturpolitiska attityden. Det har under relativt lång tid rått politisk enighet kring principen att hålla armlängds avstånd till kulturen och dess institutioner och "det är inte förrän det senaste decenniet som denna partipolitiska konsensus på allvar utmanats" (s. 17). En sådan utveckling är i så fall i direkt konflikt med de bibliotekspolitiska utfästelser på nationell nivå som formulerades i den biblioteksstrategi regeringen presenterade 2022:

Allsidighet och kvalitet ska prägla det utbud och verksamhet som folkbiblioteken erbjuder, bl.a. genom ett varierat och kvalitativt utbud av litteratur. Folkbibliotekens, liksom övriga biblioteksverksamheter, utbud av medier och tjänster ska vara allsidigt sammansatt och inte inskränkas utifrån ideologiska, politiska eller religiösa påtryckningar. (Kulturdepartementet, 2022, s. 16)

Just kvalitetsfrågan tycks särskilt väl lämpad som konfliktyta eftersom kvalitet är på samma gång något reellt och utpräglat kontextuellt. Lindsköld (2023) fastslår att

*Kvalitet finns och går att tala om. ...
Att kvalitet finns betyder dock inte att det går att nå en objektiv
gemensam definition av begreppet ...
Kvalitet betyder olika saker i olika sammanhang. (s. 2)*

Detta kan förmodas vara ett av skälen varför vi så gärna skriver fram begreppsparet 'allsidighet och kvalitet' och varför det också formuleras så i lagstiftning och biblioteksstrategi. Att tala om allsidighet och kvalitet öppnar för ett slags tolerant förhandling kring bibliotekens utbud; det någon uppfattar som bra kan någon annan som inte delar den uppfattningen ändå acceptera som att det bidrar till allsidighet. Det utmanande av den politiska konsensusen som Frenander (2024) skisserar kan då läsas som en glidning mot att hårdare positionera sig i enbart kvalitetsfrågan, och det på en alltmer mikrostyrande nivå, med avkall på allsidighetsidealet som följd.

DIK diskuterar otillbörlig påverkan i en rapport från 2023 och definierar det som:

Kontakter som uppfattats som befallande eller hotfulla, där utrymmet för biblioteket att ta ett självständigt beslut om exempelvis bestånd eller programverksamhet ifrågasätts. (Alm Dahlin, 2023, s. 22)

DIK rapporterar att 23 procent av folkbibliotekarierna upplevt att de utsatts för sådan otillbörlig påverkan från allmänheten under de senaste två åren, 10 procent från politiker, och 2 procent från media och andra aktörer. Påtryckningarna gäller ofta medier i samlingarna och då kring ämnen som religion, HBTO och klimat. I flera fall har biblioteken anpassat sig utifrån sådan otillbörlig påverkan och exempelvis gjort ändringar i sina inköp (Alm Dahlin, 2023). Hedlin och Jägstrand (2021) har studerat hur bibliotekarier ser på yttre påverkan i en kontext av censur och självcensur. Studien sätter fingret på att förutom att yttre påverkan ses som ett problem i sig, uppfattar bibliotekarierna att problemen kan förvärras ytterligare av hur de hanteras. Svårigheterna att hantera yttre påverkan på ett bra sätt kopplar bibliotekarierna i sin tur till olika typer av press de upplever i sitt arbete, framförallt kombinationen av tidsbrist och konsensus-/tystnadskultur, vilket skapar en grogrund för ageranden som landar fel, exempelvis i oavsiktlig självcensur (Hedlin & Jägstrand, 2021). Just tystnaden är också ett av de största hindren enligt Pekoll (2019) eftersom "censur frodas i tystnaden; tystnad är dess mål" (s. 84, egen översättning). Med utgångspunkt i den amerikanska Banned Books Week-rörelsen visar Pekoll (2019) att en av de viktigaste lärdomarna att dra från politiska påtryckningar på medieutbudet är att biblioteken kan bidra genom att berätta och rapportera om när detta händer. På så sätt kan exempelvis bibliotekens intresseorganisationer (ALA, IFLA, Svensk biblioteksförening och så vidare) arbeta för medvetandegörande och förändring för att stärka biblioteken i deras uppdrag.

Metod och genomförande

Datainsamlingen, som utgör studiens kärna, bestod av två huvudsakliga delar och genomfördes under våren 2024. Den första delen utgjordes av en webbenkät som syftade till att ge en översiktlig och kartläggande bild över hur svenska skol- och folkbibliotek arbetar mediestrategiskt. Den andra delen bestod av intervjuer med ett antal utvalda bibliotekarier och bibliotekschefer för att få en bättre förståelse för deras mediestrategiska arbete.

Enkäten fungerade som en plattform för att ge oss ingångar till att börja utforska ämnet för rapporten; vilka vägledande dokument, arbetssätt, erfarenheter och synpunkter gällande mediestrategiskt arbete florerar överhuvudtaget ute på biblioteken idag. Frågorna handlar om vägledande dokument som används i det mediestrategiska arbetet, hur arbetet är upplagt, hur deltagaren ser på arbetet, om det förekommit några påverkansförsök utifrån, samt om biblioteket deltar i någon regional samverkan eller andra relevanta projekt (enkätfrågorna redovisas i bilaga 1). Beslutet togs tidigt att utforma en kvalitativ enkät med öppna frågor, av två skäl. För det första ville vi komma ut med enkäten tidigt i arbetet för att den skulle kunna fylla just den vägledande funktionen. Öppna frågor har då fördelen att de inte kräver en lika omfattande och rigorös designprocess som en kvantitativ enkät. En kvalitativ enkät liknar istället mer en skriftlig intervju, i princip detsamma som att skicka ett antal frågor via e-post. För det andra är inte syftet med studien att göra en kvantitativ kartläggning, utan att istället bidra med ökad förståelse för hur bibliotekens mediestrategiska arbete ser ut och vilka synpunkter och erfarenheter individuella medarbetare och chefer har på dessa frågor. Urvalet av deltagare gjordes genom att enkäten skickades ut till samtliga medlemmar i två av Svensk biblioteksförnings expertnätverk: expertnätverket för skolbibliotek och expertnätverket för folkbibliotekschefer. Sammanlagt 43 deltagare besvarade enkäten varav 28 från skolbibliotek och 15 från folkbibliotek. Enkätaterialet är för litet för att kunna göra meningsfulla statistiska beräkningar utan används primärt för kvalitativ analys för att bidra till fördjupad kunskap inom studiens problemområde.

Enkäten gav oss nycklar för att utveckla den andra delen av studien, semistrukturerade **intervjuer** med ett antal utvalda bibliotekarier och bibliotekschefer. Baserat på enkätsvaren valde vi ut ett antal personer att kontakta med en förfrågan om att delta i en fördjupande intervju. Dessa personer valdes ut genom ett målinriktat urval, en strategi som går ut på att identifiera och rekrytera deltagare som kan bidra till ett så rikt material som möjligt (Clark et al., 2021); helt enkelt att de skulle ha något intressant att säga om det vi frågar om! Detta baserades på vad de hade haft att säga i enkäten och att det verkade intressant att följa upp närmare. Vi tog även hänsyn till geografisk spridning för att undvika att intervjudeltagarna skulle koncentreras till någon viss del av landet. Totalt rekryterades tolv intervjudeltagare: sex personer från skolbibliotek i grund- och gymnasieskola, fem personer från folkbibliotek och en person från ett integrerat skol- och folkbibliotek. Intervjufrågorna fokuserade på i stort sett samma områden som enkäten (se bilaga 2 för den generella intervjuguide som användes som utgångspunkt). Frågorna anpassades därefter från intervju till intervju baserat på:

- om det är ett skol- eller folkbibliotek,
- om deltagaren arbetar som bibliotekarie eller chef,
- deltagarens enkätsvar, exempelvis "Du svarade i enkäten att användardrivet bestånd är en utmaning på grund av det inte går att säga nej. Vill du berätta lite mer om det?"

Samtliga intervjuer genomfördes av rapportförfattaren. Projektledaren Jenny Nilsson, Svensk biblioteksförning, deltog också vid ett par intervjutillfällen och bidrog då med följdfrågor. Intervjuerna tog cirka 45 minuter. Elva intervjuer genomfördes digitalt via Zoom eller Teams,

en intervju gjordes på plats på deltagarens arbetsplats. Alla intervjuer spelades in och transkriberades. Samtliga intervjudeltagare citeras i resultaten för att få en god spridning och representation. Vi har valt att inte särskilja deltagarna med några individuella beteckningar utan hänvisar enbart till dem som "en skolbibliotekarie", "en bibliotekschef" och så vidare. Detta både underlättar läsningen och minskar risken för identifiering genom att olika citat från samma deltagare inte kopplas ihop.

I de följande kapitlen presenteras den sammantagna analysen av enkäterna och intervjuerna.

Mediestrategiska fundament

Det är tydligt från resultaten att de deltagande bibliotekens mediestrategiska arbete inte är grundat i någon enstaka vägledande policy eller samling riktlinjer. De flesta av deltagarna arbetar istället utifrån en kombination av vägledande dokument på olika nivå, praxis i den egna organisationen och individuell yrkesmässig erfarenhet och expertis. Som en deltagare formulerar det; "det handlar om hur de tänker":

Det är ju en strategi i sig, hur vi tänker kring vad det är vi köper och varför vi gör det och på vilket sätt och vilka som gör det.

Att det inte bara handlar om att ha nedskrivna policyer kan tyckas självklart, men är likväl relevant, och vi ska i det följande gå in närmare på de komplexa strukturer av riktlinjer, värderingar och andra normer som kan genomsyra något så "enkelt" som att köpa in en bok.

Olika vägledande dokument och deras roll

En genomgripande slutsats är att policydokument överlag går att följa eftersom de i regel är ganska allmänt hållna. De flesta deltagarna verkar ha bibliotekslagen i åtanke, att de lutar sig mot den och att den har bäring på deras arbete (exempelcitat). Däremot verkar inte internationella manifest och liknande större globala dokument spela någon större roll: ingen av deltagarna tar själva upp IFLAs manifest och på direkt fråga om denna typ av dokument ges ganska korta svar och de verkar inte ges större betydelse för det egna mediestrategiska arbetet. En kommentar är dock att eftersom deltagarna lägger vikt vid bibliotekslagen kommer ju IFLAs manifest fortfarande till uttryck genom den (Svensk biblioteks förening, 2014) och har på så vis ändå relevans för hur deltagarna förhåller sig till vägledande dokument.

När det kommer ner till nivån kommunala biblioteksplaner, börjar det bli relevant och användbart, trots att de också är generella. Biblioteksplaner går att luta sig mot till viss del även som skolbibliotek för att hävda rollen för kultur och lärande, även om kopplingen kan vara lite vag. De deltagande skolbiblioteken verkar generellt ha mer direkt användning av läroplanen än den kommunala biblioteksplanen i just sitt mediestrategiska arbete. Ett skolbibliotek kan också ha ytterligare ett policylager i form av en kommunal skolbiblioteksplan som ligger under biblioteksplanen och ska gälla för kommunens alla skolor.

Totalt 15 av de 43 deltagande svarade ja på enkätfrågan om deras bibliotek har en medieplan och här skiljer det sig mellan folkbibliotek och skolbibliotek. Materialet är för litet för att kunna göra statistiskt säkerställda jämförelser, men det är ändå intressant att konstatera att endast 5 av 28 deltagande skolbibliotek angett att de har en medieplan, när samtidigt 10 av 15 deltagande folkbibliotek svarat ja på samma fråga.

Flera deltagare berättar hur en medieplan i olika avseenden används som ett slags kommunikationsverktyg. Ett par av skolbibliotekarierna menar att nedtecknade planer och riktlinjer för urval och inköp är användbara för att motivera att få tillräckliga medel i budget från rektor.

För att få en förståelse från skolledningen för vad som behövdes skrev jag en väldigt enkel plan där det stod att om jag får så och så här mycket pengar, då räcker det till det här. Och får jag lite till så räcker det till det här. Och så uttryckte jag de behoven som jag tyckte var mest akuta, och också i något läge vissa inköp som skulle göras tillsammans med eleverna för elevinflytandets skull. Och sedan välde ju pengarna in. Sedan har jag inte haft ont om pengar utan jag har fått mycket pengar, så det funkade. De förstod nog helt enkelt inte vad det var förrän jag gjorde det synligt genom den där medieplanen.

Om jag varit på en skola där jag upptäcker att jag har alldeles för lite medieanslag, då har jag gjort en planering där jag har skickat till rektorn att, okej jag har de här medlen, det innebär att jag kommer behöva fokusera på det här och det här och det här, och kanske spaltat upp vad det kommer kosta att köpa in så här många exemplar av det här. För då blir det också synligt för rektorn att det här blev inte så mycket böcker, ska högstadiet bara få tio nya böcker i höst? ... Det blir snarare en struktur för att visa, där syftet är att få mer medel för att köpa mer böcker.

De som har en medieplan är mestadels nöjda med den. Men en medieplan kan ibland också upplevas som en begränsning. Att ha tydligt specificerat vad som gäller kan vara en nackdel i en föränderlig verksamhet som en skola:

Skolan är en sådan dynamisk verksamhet så den förändrar sig år efter år. Plötsligt kommer det tio stycken ungdomar från Ukraina, ja vad har vi för litteratur till det? Om jag gjort en medieplan som inte säger någonting om att vi ska köpa in böcker på ukrainska, då blir jag begränsad av den. Jag tror snarare det är så att jag tänker att den begränsar mig mer än vad den hjälper mig, samtidigt som jag ändå har den i huvudet.

Just exemplet språk är intressant. En deltagande barnbibliotekarie som ansvarar för inköpen av barnlitteratur till de olika biblioteken i kommunen berättar om vilken roll de lokala medieplanerna har:

Jag tycker att den [medieplanen] spelar ganska stor roll. Framför allt till exempel när det kommer till att köpa in böcker på andra språk. ... I den här medieplanen specificerar de vad de tänker jobba med, hur deras befolkningsupptag på ett ungefär ser ut, de får ju göra lite statistik, vad är det som lånas generellt. De kan ju inte specificera med titlar, men om det inte är gångbart med persiska i [ort] så finns det ingen som helst orsak till att jag köper in bilderböcker på persiska där.

Policydokument ger även legitimitet gentemot användarna och allmänheten, varför beståndet är uppbyggt som det är. Det blir något att kunna direkt hänvisa till, men också något som ger en själv mod och stöd att stå för det beståndet.

För att medieplanen ska ha betydelse måste den såklart ha förankring i kollegiet och användas. På enkätfrågan om vilka som varit de stora mediestrategiska frågorna under de senaste tio åren ger en deltagare följande svar som det är svårt att inte läsa in en uppgiven underton i:

Att vissa kollegor struntar i att vi har en medieplan, och jobbar på som de alltid har gjort.

Slutligen är det inte alltid så enkelt att kalla något en "plan" bara för att man tagit fram ett eget vägledande dokument. Bibliotekschefen i en norrkommun berättar att deras planer måste tas och beslutas politiskt och att biblioteket därför på verksamhetsnivå i stället har vad de kallar "medieriktlinjer" för urval, inköp och gallring. I en annan kommun har de bytt namn på medieplanerna till det konkreta och funktionella "lokala inköpsmallar".

Användarstyrning, allsidighet och kvalitet

Det verkar självklart för samtliga deltagare att arbeta användarstyrt. Biblioteken köper i princip in det allra mesta som efterfrågas.

Om barnen vill ha det här som jag kanske inte tycker är högkvalitativ barnlitteratur, då är det deras önskemål som ska styra, inte min syn på vad som skulle vara lämpligt läsande för barn. ... Ungarna ska läsa, det är det viktiga, inte att de läser det som en vuxen kulturputte tycker är bra. Vill de läsa Kittyböckernas nuvarande motsvarighet så öser vi liksom.

Detta gäller inte bara specifika titlar utan även vilken typ av medier som köps in, genre och i vilka format; är det deckare eller faktaböcker som det är störst efterfrågan på, vill användarna ha det som e-böcker eller fysiska, och så vidare.

Det användarstyrda mediearbetet går heller inte bara ut på att köpa in på efterfrågan. Det handlar också om bibliotekariens förståelse av användarna för att förutsäga och möta deras uttalade behov. En skolbibliotekarie berättar att hen har som målsättning att försöka förekomma användarna:

Jag ska inte ens behöva lägga tid på att köpa in en bok utan den ska finnas där när de eleverna kommer som behöver den. Att jag känner målgruppen så bra, men då måste jag också vara nära dem i deras undervisning.

När de väl kommer och vill ha något ska det helst redan finnas där. En viktig poäng med det är att det användarstyrda beståndet inte bara är utformat för att möta behoven hos de som uttrycker en faktisk efterfrågan. Stor efterfrågan på ett område kan därför balanseras, eller "pareras" som en deltagare uttrycker det, med att bibliotekarien själv köper in mer på ett annat område där det också finns ett behov men som kanske inte är lika frekvent formulerat.

För skolbibliotek blir frågan om användarstyrning också beroende av skolans verksamhet. När läsningen i skolan utvecklas behöver biblioteken anpassa sig. En bibliotekarie på ett integrerat bibliotek berättar hur läsningen i skolan förändrats under tioårsperioden:

Skolan har gått från mycket enskild läsning för tio år sedan. Det är mycket bokcirkel och gemensam läsning på olika sätt i klassrummet nu. Så vi har gått från att ha enstaka exemplar, det har vi naturligtvis fortfarande, men mycket gruppuppsättningar som man kan låna.

Det är såklart en definitionsfråga om klassuppsättningar och liknande urval och inköp som drivs av skolans verksamhet, faller under användarstyrning. Det kan också ses som en tredje separat kategori som varken hör till användarstyrningen eller bibliotekets egna urval.

En intressant fråga är i vilken grad användarstyrning är likställt med användning, alltså om det enbart är sådant material som faktiskt används som ska ingå i beståndet. Deltagarna menar att det finns vissa material som är viktiga att de ingår i beståndet oavsett om de används eller inte och ger flera exempel. Det kan dels handla om format; en gymnasiebibliotekarie tar exemplet tryckta tidningar och tidskrifter och menar att det är viktigt att det i alla fall finns ett litet basutbud även om de i princip aldrig läses av ungdomarna. På ett folkbibliotek kan det handla om att ta visst ansvar för att bevara en kärna av lokal litteratur från och om bygden, titlar som då får lite extra skydd från gallring där annan litteratur kanske hade rensats ut för att den ansågs daterad eller inte tillräckligt använd. Slutligen kan det handla om att se andra värden i användningen än enbart kvantitet, att se bortom siffrorna. Det finns litteratur som kanske inte läses ofta men som gör stor skillnad när den väl behövs i en användares liv; de tydligaste exemplen är sådant som handlar om viktiga och svåra ämnen som sjukdomar och döden. Som en barnbibliotekarie konstaterar, "allt är inte nöjesläsning".

Det kan naturligtvis också finnas exempel på medier som används även om de inte ger utslag i lånestatistiken eftersom de främst används i biblioteket. En gymnasiebibliotekarie tar som exempel:

Vår väldigt populära hylla med sexhandböcker, där är det inte så många som vågar låna men de vill gärna titta i dem på plats.

Det är ett intressant exempel eftersom det inte är något bibliotekarierna kan se i systemen och inte heller något de lär få så mycket direkta frågor om. Det finns alltså ingen explicit input för att väga intresset. Användaranpassningen är istället helt beroende av de dagliga erfarenheter som görs under arbetspasset i bibliotekslokalen. Det hänger både på att se vad besökarna gör och att uttyda 'spåren' av användning, i form av böcker som lämnats kvar på olika platser i biblioteket. Gällande medier i övrigt som används på plats berättar en deltagare att på barnavdelningen är det endast bilderböcker som läses på plats, kapitelböcker lånas. En annan deltagare berättar att faktaböcker idag i princip enbart lånas, att vara på biblioteket och slå i faktaböcker verkar ha dött ut. Det sistnämnda hänger säkerligen ihop med att många folkbibliotek verkar ha minskat eller avvecklat sitt bestånd av referensexemplar. Det finns då gissningsvis en växelverkan mellan denna avveckling och att användarna förändrat sin syn, att beståndet enbart är till för att lånas ur och att man inte tänker på biblioteket som en plats för läsning.

Samtliga intervjuade uttrycker på olika sätt att de förhåller sig till bibliotekslagens krav på att "utbudet ska präglas av allsidighet och kvalitet" (SFS 2013:801). Det verkar vara något av en självklarhet att denna princip ska vara vägledande för bibliotekariens arbete även om det ibland kan vara svårt leva upp till i praktiken, inte minst i arbetet med barn:

Vi ska ha både och. Vi kan gå in i uppdraget genom att skylta och tipsa om det man vill att vi ska bredda. Särskilt när vi jobbar med barn, då vill man ju gärna vara lite uppfordrande och att de ska vidga sina vyer. Men jag tror det får ligga i professionen också, att ha någon slags bedömning. Om det är någon som tycker livet är tillräckligt hårt ändå och bara vill läsa norska långserier, ja men då får de det och då finns det här. Då försöker inte vi pracka på dem någonting annat. Så det är en diskussion som jag tror att man hela tiden ska ha, men man får också tro på att professionen klarar att ha den bedömningen.

Det verkar alltså vara den princip deltagarna genomgående arbetar efter, att köpa in nästan allt som efterfrågas och därutöver med de resurser som kvarstår balansera mediebeståndet med egna inköp. Denna mediestrategiska dynamik mellan användarstyrning och eget handlingsutrymme verkar uppfattas som beprövad och tillräckligt framgångsrik. Ingen av intervjudeltagarna uttrycker någon större negativitet i termer av att det skulle vara hopplöst att utveckla ett någorlunda allsidigt bestånd med kvalitet.

De egna riktlinjerna som levande process

Det är inte alla de deltagande biblioteken som tagit fram egna nedskrivna medieplaner eller riktlinjer för det mediestrategiska arbetet. En bibliotekarie på ett integrerat bibliotek berättar att de överhuvudtaget inte använder terminologin:

Eftersom vi inte har någon medieplan eller något uttalat mediestrategiskt arbete överhuvud taget, jag tror aldrig vi ens har nämnt ordet mediestrategi måste jag påstå, så det går ju mycket utifrån rent praktiska förutsättningarna. ... Det är väldigt praktiskt här och nu-inriktat.

Att det är "här och nu-inriktat" återspeglas även hos de deltagare som faktiskt har formulerade mediestrategier. De återger på olika sätt att det är en process, de nedskrivna riktlinjerna är sällan statiska någon längre period utan är levande i den bemärkelsen att de ständigt anpassas. Denna anpassning kan handla om förändrade förutsättningar i bland annat användarnas behov, tekniken och utgivningen. Anpassningen kan också handla om hur de egna förhållningssätten förändras. En deltagare berättar om de nedskrivna riktlinjerna som kortats ner och gjorts mer generella i takt med att den egna erfarenheten växt:

Man vill inte missa något och därför behöver man ha punkter för varje grej. Sen när man blir lite van och förstår vad det handlar om, då kan man koka ner mer detaljerade saker så att det ryms inom mer allmänna uttryck ... Så att det blir större pensel-drag i medieriktlinjerna. Jag tror att det har med trygghet och erfarenhet [att göra] att man förstår vad det handlar om.

Problemet annars är att riktlinjer kan urarta. Ju högre detaljnivå desto fler specifika omständigheter som riktlinjerna oundvikligen missar att täcka in. Det leder bara till ett sluttande plan att försöka precisera alla eventualiteter:

Ju mer detaljerat det är desto mer detaljerat måste det fortsätta vara. Det kommer alltid någon gång när jag inte hittar det i medieriktlinjerna. Vad ska jag förhålla mig till? Då måste man ha en till och en till. Så det blir en slippery slope. Till slut blir man liksom handlingsförlamad för att det är för mycket punkter och den punkten som jag behöver finns inte.

Läroplanen tycks spela en viktig roll för skolbibliotekens mediestrategiska arbete och utgör ett stöd i medieplaneringen. I jämförelse med de folkbibliotek som saknar en egen medieplan, där de närmaste styrdokumentet blir den ganska generellt hållna Bibliotekslagen och kommunala biblioteksplaner, verkar läroplanen kunna ge mer direkt stöd i det dagliga medietarbetet.

Jag tänker kanske att om man är ett folkbibliotek har man mer behov av att ha medieplan för att kunna stärka sig gentemot medborgare som önskar inköp av vissa böcker. Jag lutar mig hela tiden tillbaka på vad läroplanen säger. Om jag får inköpsförslag som jag tycker att, nä men Mein Kampf vill jag inte köpa in, då kan jag ge ganska tydliga anledningar ifrån läroplanen.

Här uttrycks en syn på den egna rollen som skolbibliotekarie som mer riktad jämfört med en folkbibliotekarie, vilket ger en slags licens till ett något strängare urval för skolbibliotekarien. Att bidra till att möta läroplanen blir i praktiken det mediastrategiska arbetet även om man inte nödvändigtvis kallar det för just mediastrategiskt arbete. Ett av gymnasiebiblioteken har vad de kallar en "mediateksplan":

Enligt läroplanen för ämnet svenska ska elever kunna ta till sig information på olika sätt ur facklitteratur, men också skönlitteratur. De ska kunna ha en bra variation av skönlitteraturen står det till exempel. Och då har vi fört in det i [vår mediateksplan], okej, hur ska vi möta det här? Jo, då ska vi ha ett varierat utbud och därmed är det ett mediastrategiskt arbete i det också. Men det är inte så att vi säger 'det här är vårt mediastrategiska arbete' utan det här är ju en följd av att vi ska möta behoven i enlighet med läroplanen.

Det är inte alltid nödvändigtvis formulerat i egna planer eller riktlinjer utan man går direkt till läroplanen – även om man kan se att det skulle kunna finnas fördelar med en medieplan också:

Jag tycker ändå att läroplanen är väldigt tydlig när det gäller de här grundläggande sakerna. ... Så egentligen tycker jag nog inte att det vi skulle ha i en medieplan skulle vara någonting nytt. Men det skulle kanske kunna vara mer konkret och lätt, som ett kort dokument istället för att hänvisa till en bibba läroplan.

Detta kan tänkas vara en del av förklaringen till att en mindre andel av skolbiblioteken i studien har en medieplan jämfört med folkbiblioteken; inte för att skolbibliotekarierna inte ser värdet i en medieplan, utan för att läroplanen ändå ger tillräcklig vägledning.

Mediestrategisk impact

Bibliotekarierna och bibliotekscheferna ser på sitt mediestrategiska uppdrag som att det både påverkar och påverkas av omvärlden. Det handlar inte bara om direkta effekter utan också om vilken betydelse det mediestrategiska arbetet har. I brist på ett bättre begrepp kan vi låna engelskans *impact*.

Läsfrämjande

En utgångspunkt för det läsfrämjande arbetet på ett skolbibliotek kan vara att eleverna inte förstår eller tycker att de behöver kunna läsa bra, och att läsförmåga därför inte är ett argument i sig:

Det brukar tas såna här exempel; 'för att kunna läsa en normal dagstidning krävs 50.000 ord'. Då säger eleverna: 'jag läser ingen dagstidning'. Nej, just det [skratt]. ... Det går inte med sådana argument för eleverna. Utan då försöker man ju hitta lusten för dem att läsa. Och hittar de då lusten att läsa så är det lättare att få igång läsandet ... Då har man nått dem med det som de inte trodde att de hade ett behov av.

Flera deltagare stödjer på olika sätt denna inställning, framförallt när det gäller barn och unga; bara de läser överhuvudtaget så är mycket vunnet. Ytterligare en strategi är också att samverka med annan personal när det handlar om just skolbibliotek. En deltagare på en gymnasieskola med en restauranglinje menar att hen först behöver få lärarna uppmärksamma och intresserade på att det finns ett utbud av böcker och annan litteratur på biblioteket för att också eleverna ska hitta dit:

Vill vi ha elever som blir biblioteksvana och som lär sig använda bibliotek som kunskapskanal gäller det ju att ibland går den vägen också via lärarna, det måste liksom vara lite monkey see, monkey do.

Det verkar annars vara främst skönlitteraturen där biblioteken arbetar läsfrämjande, som i följande exempel som motiverar varför skön- och facklitteratur hanteras av olika team:

Läsfrämjandeteamet tar ansvar för skönlitteraturen. Just skönlitteraturen har ju en funktion där det kanske inte är själva urvalet som är det viktigaste, utan det är vad man gör med det efteråt. När vi har fått dem, hur jobbar vi läsfrämjande, hur använder vi litteraturen för att uppmuntra till läsning, språkutveckling eller biblioterapi eller vad det nu kan vara för någonting? ... Medan demokratiteamet har facklitteraturen, och där är det ett annat förhållningssätt när man köper in. Det handlar om att det ska vara korrekt och det ska vara uppdaterat.

Det är en intressant reflektion att hur litteraturen används kanske är viktigare än urvalet. Rimligtvis spelar urvalet fortfarande en betydande roll. Men uttalandet sätter ljus på att frågor om allsidighet och kvalitet inte bara handlar om att värdera innehållet mellan pärmarna, utan lika mycket om vad biblioteket kan göra med det i sitt läsfrämjande arbete.

Påtryckningar utifrån

Två deltagare i enkäten, båda folkbibliotekarier, har angett att de varit med om påverkansförsök från politiskt håll:

Frågor kring minoritetsspråkens medier från ett visst parti.

Det kom kritik från en [parti]-politiker över en bilderbok med HBTQIA+-tema om en nalle

Deltagaren med exemplet om bilderboken deltog också i intervju, och berättar att i det fallet hamnade frågan hos chefen som hade ett möte med politikern och att "boken är kvar i beståndet". Ytterligare exempel har uppkommit i intervjuerna som inte angavs i enkäten. En gymnasiebibliotekarie berättar om ett liknande exempel där en politiker ifrågasatte att biblioteket har HBTQIA+-litteratur. Deltagaren upplevde inte det som påtryckningar eftersom politikerna accepterade det svar som gavs och det blev ingen vidare diskussion. En bibliotekschef har också fått en fråga från en politiker om varför skattepengar går till att anordna sagostund med Drakar och dragqueens. Inte heller där gick det vidare till någon större diskussion eller konflikt. Det är såklart en diskussionsfråga vad som menas med påtryckningar eller påverkansförsök och det är såklart positivt när politikerna verkar godta de svar biblioteken ger. Men det kan ändå problematiseras att folkvalda tjänstepersoner i högprofilerade maktpositioner överhuvudtaget ställer den typen av konfrontativ fråga. Även om de inte driver frågan vidare har de redan utövat påtryckning genom frågan i sig som är svår att tolka som något annat än en markering mot bibliotekets utbud.

Ett mer extremt exempel är en bibliotekschef som berättar om ett tillfälle när en nynazistisk organisation "spärrade av" biblioteket i samband med att de hade HBTQI-certifierats och skapat en regnbågshylla:

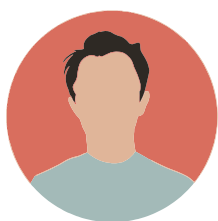

När jag kom till jobbet var det upprört bland personalen. ... det var några [medlemmar i den nynazistiska organisationen] som bodde här i ett par grannkommuner som hade varit här under natten och spärrat av ingången med band. De gjorde mycket protestaktioner och demonstrationer här i [stad] och då blev vi avspärrade och det stod där att vi höll på med barnporr och så vidare och de fotade våra hyllor där vi hade regnbågshyllan. Jag och dåvarande förvaltningschefen blev rejält uthängda, de skulle hitta och göra allt möjligt med oss.

I övrigt berättar deltagarna om frågor som kan uppstå kring böcker och annat material där användarna själva, eller föräldrarna när det handlar om barn, ifrågasätter lämpligheten i det som lånas ut. Ibland händer det också att material försvinner eller förstörs, inte sällan baserat på omslaget, ofta när det har någon sexuell eller etnisk tematik. En gymnasiebibliotekarie tar exemplet med magasinet Fokus, som hade haft ett nummer med Palestinas och Israels flaggor på omslaget. Bibliotekarien hittade magasinet slängt i papperskorgen, ställde tillbaka det på hyllan och därefter försvann det helt. Samma deltagare berättar för övrigt att papperstidningarna i princip aldrig läses. Samtidigt kan den slängda tidningen väl ändå betraktas som någon slags 'användning' och

ett tecken på att användarna åtminstone ser den lilla tidningshyllan och tar del av innehållet, om än bara omslagen.

Deltagarna verkar trygga i sin roll som bibliotekarie och hur de ska bemöta den här typen av frågor. När det handlar om upprörda användare kan ofta bibliotekarierna själva bemöta dem på ett sätt de känner sig trygga och säkra med. De som arbetar på skolbibliotek kan då också hänvisa till undervisningen, läroplaner och annat som stöd för att motivera utbudet. Några nämner även här att egna medieplaner kan fylla en funktion för att ta stöd mot om den här typen av diskussioner uppstår. En bibliotekschef talar om det som en typ av riskbedömning teamen själva hela tiden behöver göra när de diskuterar inköp, "så att man inte blir tagen på sängen" om det skulle komma frågor. När det däremot handlar om frågor från politiker eller journalister verkar de flesta ha som rutin att hänvisa till chef, något som också bidrar till en ömsesidig trygghet i organisationen.

Den enda som jag med flit har placerat i magasinet för att begränsa tillgången, det är Mein Kampf, måste jag säga. Det är den enda som jag med flit har ställt ner i magasinet för att den inte ska vara lätt att få tag i. Men annars har jag inget giftskåp eller så.

Samtliga intervjudeltagare upplever att de känner trygghet i rollen som bibliotekarie eller chef inför den här sortens påtryckningar utifrån. Som bibliotekarie är det särskilt viktigt att uppleva att man har stödet från sin bibliotekschef eller rektor.

Baserat på enkäten och intervjuerna verkar dock frågan om påtryckningar och påverkansförsök överlag inte ta särskilt mycket fokus i det mediestrategiska arbetet. Endast en deltagare i enkäten tar denna typ av problematik som exempel på mediestrategiska frågor de lägger, eller har behövt lägga, mycket fokus på. Det är inte något de uttrycker någon särskild oro över att det ska öka heller.

Det mediestrategiska uppdraget och arbetet i praktiken

Det mediestrategiska uppdraget manifesteras främst i bevakning, urval, inköp och gallring av bibliotekens medier. Särskilt intressant är att se vilken roll den egna kompetensen som bibliotekarie spelar i detta arbete.

Mediestrategiska kunskaper och färdigheter

Deltagarna lägger stor vikt vid den egna erfarenheten och kompetensen:

Jag använder ju naturligtvis min egen långa yrkeserfarenhet i mitt strategiska arbete, både när det gäller inköp och gallring.

Deltagarna talar inte särskilt mycket om bibliotekarieprofessionens mer formella kompetenser i de termerna eller direkt kopplat till deras utbildning. Troligtvis inte för att de inte ser det som relevant utan för att det är självklart att bibliotekariekompetensen genomsyrar allt deras arbete. Det är då mer intressant att lyfta fram andra färdigheter, sådant som de på erfarenhetsmässig grund lär sig under arbetets gång. Ett par deltagare pratar om en "fingertoppskänsla" i anslutning till sådant som gallring och kvalitet:

Det får ju alltid vara med fingertoppskänsla förstås, därför att man måste ju ha koll på vad de använder. Man kan inte gallra böcker som pedagogerna efterfrågar därför att de vill jobba med dem av någon anledning, även om man också vill introducera nya böcker för dem. Och att man måste ha fingertoppskänsla när det gäller att man inte gallrar delar i en serie.

Vad man lägger in i det ordet [kvalitet], det kan man diskutera jättemycket. Och ingen här har väl någon syn på att vi ska skriva våra användare på näsan, vad som är bra eller inte bra. Det är ju upp till läsaren att bedöma tänker jag. Jag tror också att det ligger i vår profession att ha någon slags fingertoppskänsla där.

Det verkar vanligt att bibliotekarierna har olika ämnesansvar, individuellt eller i team om det är en större verksamhet. Men det är inte nödvändigtvis knutet till en specifik person; ett bibliotek exempelvis roterar ämnesansvaren vartannat år. Det signalerar att det ska ingå i den generella bibliotekariekompetensen att kunna ta ansvar för att bevaka olika ämnesområden, att det inte enbart hänger på individuella ämnesmässiga förkunskaper där den som har 'bäst koll' eller störst intresse får ansvar för respektive ämne.

En deltagare på ett skolbibliotek som saknar medieplan kommer även in på kanonfrågan i relation till bibliotekariekompetensen:

Vi har alltid jobbat med att ta fram listor efter önskemål, om någon vill ha böcker på något tema eller någon författare de ska jobba med. Det har vi ju alltid gjort i alla tider. Men, äh, jag vet inte om jag tycker att man nödvändigtvis måste jobba med samma böcker överallt eller ha någon sådan här kulturkanon. Det tycker jag skulle

vara naturligt om jag var lärare och det är naturligt för mig som bibliotekarie att man vill introducera vissa författare, jag menar Astrid Lindgren, Hellsing, ja, sådana som är vårt kulturarv. Sådana författare som många känner till och andra klassiker också, jag menar klart man läser klassiker i någon årskurs. Men inte att det behöver finnas färdiga listor. Genom att anställa bibliotekarier på skolorna får man den kompetensen.

Ovanstående synsätt är intressant eftersom det förutsätter att bibliotekarien har med sig ganska specifika förkunskaper om litteraturen som domän. Det kan såklart hävdas att det ingår i de generella färdigheterna att kunna identifiera vad som betraktas som klassiker, vilket inte är detsamma som att ha utantillkunskaper om alla klassiker. Samtidigt underlättar det naturligtvis att också vara personligt bekant med litteraturen. Detta utgör ett välbekant dilemma för professionen. Biblioteks- och informationsvetenskap är inte litteraturvetenskap och en nyutexaminerad bibliotekarie har ganska lite kunskaper om litteratur med sig från själva utbildningen. Väl i arbete som bibliotekarie är det också begränsat med tid för egen inläsning. När, var och hur etableras egentligen bibliotekariens kompetens i *litteratur*?

Kanaler för omvärldsbevakning och urval

Några av deltagarna säger att de fortfarande läser tidningsrecensioner men att de har minskat i betydelse. För barn- och ungdomslitteratur är tidningsrecensioner inte nödvändigtvis relevanta alls. En skolbibliotekarie på F-9 i en storstadsförort föredrar andra kanaler framför tidningsrecensioner:

För mig är inte storslagna recensioner i tidningar särskilt intressanta. Jag får inte veta det jag behöver veta av dem. ... Sen är inte recensioner i tidningar särskilt bra. Vi har en skolbibliotekscentral där det finns bibliotekarier som skannar i stort sett hela den skönlitterära utgivningen varje år och de ordnar träffar när de informerar om böcker. Någon träff på hösten och någon på våren, för olika åldrar. De är bra, för de är bibliotekarier och kan skolbibliotek och kan våra elever. Så där får man tips om böcker också som kan funka, inte bara som är litterärt intressanta för recensenter på en större dagstidning [skratt].

Den egna läsningen spelar också roll, "det kräver ju också ofta att man läser en hel del för att hitta rätt". Men som bibliotekarie kan man naturligtvis inte ha koll själv på allt som ges ut. Det är inte ens rimligt att hinna göra en enskild bedömning av varje titel som ska köpas in. Annat får vägas in, exempelvis utgivaren:

Vi kan inte gå in på varje bok och kolla vad den handlar om, det är ohållbart. Så vi kollar mycket på förlagen, om det är ett förlag som vi känner igen och som vi vet ger ut okej böcker.

Fyra av enkätdeltagarna och några av intervjudeltagarna uppger att de har en inköpt tjänst från BTJ ("digitala BTJ-häftet" med lektörsomdömen) som stöd i urvals- och inköpsarbetet. Flera använder också sådan information som finns kostnadsfritt från BTJ. Annars är det främst andra kanaler som används. Sociala medier, Booktok och Goodreads används av de som arbetar med ungdomar. För de som arbetar med ungdomar har det blivit allt viktigare att hänga med i det engelskspråkiga utbudet. Det är även viktigt att ha koll på populära streamingserier, filmer och böcker som går in i varandra. En strategi för att få ungdomar intresserade av litteratur kan vara att

köpa in de nya utgåvorna med grafiken från serien/filmen på omslaget. En skolbibliotekarie berättar om betydelsen av samverkan med andra skolbibliotek, att de regelbundet träffar de andra biblioteken i sitt gymnasieförbund och där har en stående punkt om boktips. Ytterligare en strategi är att följa andra skolbibliotek i sociala medier.

Gallring och bevarande

En deltagande bibliotekschef summerar gallringsfrågan som att:

Många böcker är inte ett bra bibliotek. Man ska ha det beståndet som man behöver.

Det är tydligt att kvantitet inte är kvalitet; ingen av deltagarna uttrycker någon direkt oro över att samlingen skulle vara för liten. Tvärtom är det ett behov av ytterligare gallring som lyfts fram. Det kan tyckas trivialt för den utomstående, det är väl bara att ta bort det som inte behövs? Men deltagarna vittnar om hur tidskrävande gallringsarbetet är; oftast hinns bara det löpande med, precis så mycket som krävs. Större punktinsatser av gallring i syfte att påverka beståndet i någon fundamental mening tar ofta flera år. Ett bibliotek har strukturerat det så att de fokuserar på en del under en period:

Vi har återkommande gallringsperioder där vi kör en drive på en viss sektion eller en viss avdelning.

Att köra systematiska, regelbundna "driver" förutsätter att det är ett något större bibliotek, med flera bibliotekarier som kan dela på uppgifter och täcka upp för varandra. En deltagare som är enda bibliotekarien på ett mindre bibliotek får istället passa på att göra det under lugnare perioder:

Gallring är något som jag gör mest på sommaren när jag får tid över, för då har vi inte lika mycket öppet.

Gallring är nära kopplat till kvalitetsfrågan och handlar inte bara om att ta bort det gamla för att få plats med det nya. Det finns också en bokstavlig aspekt av kvalitetsfrågan där det inte handlar om innehållet utan om exemplaren i sig. Som en deltagare uttrycker det, att man vill ha "ett fräsch bestånd" men att det då kan vara utmanande att ersätta de slitna exemplaren av gallrade populära böcker med nya eftersom de ofta är slutsålda. I synnerhet med barnlitteraturen verkar det vara ett problem att det sällan kommer nya tryckningar eller upplagor av nyskriven barnlitteratur; när den är borta så är den borta. Det är bara de största klassikerna som kommer i nya tryckningar. En lösning kan då vara att magasinera slitna böcker när det inte finns något nytt att ersätta med, "då får man vara lite snällare i gallringen".

Utrymmesfrågan är såklart en faktor som tvingar den löpande gallringen att rulla på. Men som del i det mediestrategiska arbetet handlar gallringen också om att ge tyngd åt det som står kvar på hyllorna:

Gallring är nästan ett mer effektivt sätt att synliggöra böcker än att köpa in nya böcker tycker jag, för då syns ju plötsligt alla böckerna.

Gallringen är alltså inte primärt ett nollsummespel, ut med en bok och in med en annan. Att plocka bort material är ett sätt att synliggöra och lyfta fram. Det är inte alltid självklart för andra intressenter. En skolbibliotekarie berättar att:

Lärarna vill inte slänga, vi vet ju det [skratt]. De vill behålla, behålla, behålla.

De flesta biblioteken har inget uttalat bevarandeuppdrag. Men det blir i praktiken en slags bevarande av vissa typer av medier, i synnerhet det som har stark lokal förankring och även sådant som är specifikt historiskt för biblioteket. Det kan även handla om faktaböcker om ämnen som är viktigt att de finns även om de används mycket sällan. Litteratur som uppfattas som klassiker har också ett större "skydd" mot gallring.

Som nämnts tidigare är tryckta tidningar och magasin också något av en utmaning i gallringsfrågan. Alla bibliotek har skurit ner på papperstidningar och att ett skolbibliotek har dem är inte säkert alls. Något av de deltagande skolbiblioteken har ändå kvar ett fåtal papperstidningar, trots att de knappt läses. Detta motiveras ganska personligt av de enskilda bibliotekarierna som tycker att det ska finnas tidningar på ett bibliotek och att det skulle kännas fel att ta bort dem helt. En av deltagarna poängterar också att det handlar om "extremt lite" pengar när de nu bara har två lokal-tidningar och ett nyhetsmagasin, jämfört med tidigare 40-50 prenumerationer.

Ekonomi spelar naturligtvis in i gallringsfrågan oavsett medieform.

Vi gjorde en rätt så rejäl gallring för ett par år sedan, på facklitteratursidan. Och det kom sig faktiskt av att vi fick reda på att det skulle bli mycket dyrare per katalogpost för oss [skratt]. Så då valde vi att helt enkelt rensa ut, också av ekonomiska skäl för att spara in pengar.

Det handlar alltså inte bara om hur mycket som gallras, utan också vilka delar av beståndet som gallras.

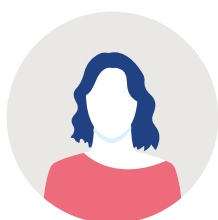
Samverkan

Biblioteken samverkar på olika nivåer och med olika parter. Inte minst samverkar bibliotek med varandra, ofta kring bestandsfrågor. Olika bibliotek i en kommun kan fungera som delar i ett större bestånd:

Det måste finnas ett gemensamt bibliotekssystem, det måste finnas ett avtal med folkbiblioteket, både kring katalog och hur man hanterar medierna. För det innebär ju också att stadsbiblioteket lånar jättemycket från oss, vilket också innebär att de inte behöver köpa en viss typ av böcker som de vet att jag ofta köper, mycket engelska böcker, ungdomsböcker.

Det kan vara direkt uttalat som ett flytande bestånd, även om just deltagarna i studien primärt har egna bestånd. Endast ett av biblioteken i enkäterna och intervjuerna uppger att de har ett flytande bestånd och då endast på en del av utbudet – ett skolbibliotek i ett bibliotekssystem där mångspråkslitteraturen är flytande. Den deltagande skolbibliotekarien uppger att "det flyter inte riktigt som det ska" då beståndet inte cirkulerar naturligt organiskt som det är tänkt. Det hamnar istället på stadsbiblioteket att fördela, vilket inte är meningen. Ett annat av de deltagande folkbiblioteken uppger att de diskuterar frågan om flytande bestånd för framtiden, men att inget är bestämt. Även om bestånden generellt inte är flytande, håller bibliotekarierna koll på de lokala utbuderna i sina bibliotekssystem och utnyttjar varandras resurser. En skolbibliotekarie på högstadiet berättar om vikten av samverkan både med lärare och med andra skolbibliotek i kommunen:

Jag vill bli ännu bättre på att samarbeta med lärarna. Nu kommer vi att ha en organisationsstruktur till hösten som innebär att jag kommer vara i ett arbetslag med svensklärarna, vilket jag tror också kommer generera fler samtal om vilken typ av litteratur som vi läser och hur vi använder den vi har. Vi har också en gemensam skolpool i [kommun] som förenklar allting när det handlar om klassuppsättningar och gruppuppsättningar.

En gymnasiebibliotekarie berättar om hur lokal tillgång vägs in i hur en titel införskaffas:

Om det finns en specifik typ av bok som är lite mer nischad ... och jag bedömer att den kanske inte skulle fylla så stor återkommande nytta i mitt bestånd, då väljer jag hellre att hänvisa den eleven. ... Finns boken tillgänglig via stadsbiblioteket som dessutom ligger 500 meter bort, fine, då köper jag inte in den boken utan jag lånar istället ut den boken som stadsbiblioteket har till eleven.

Frågan om utbudets allsidighet och kvalitet är intressant i förhållande till avvägningen att köpa in eller fjärrlåna. En bibliotekschef berättar att det i andra kommuner förekommit att bibliotek väljer att istället fjärrlåna sådant de inte vill köpa in av kvalitetsskäl, exempelvis på grund av problematiskt innehåll. Själva är hon mot den praktiken:

Vi har den policyn att om vi inte anser att den kvalitetsmässigt håller, då köper vi inte in den och vi fjärrlånar inte in den heller. För då nekar vi. Du kan ju inte säga 'nej men vi köper inte in den här för att den håller inte kvaliteten' och sedan fjärrlåna vi in den för ett annat bibliotek har bedömt att den håller god kvalitet.

Skälen att fjärrlåna verkar primärt handla om bestånden i sig snarare än ekonomi. Att fjärrlåna istället för att köpa kan vara en strategi för att skapa balans i bibliotekens utbud som helhet,

och att stimulera att medier som redan finns används. Vad gäller ekonomin menar en av de deltagande bibliotekarierna att kostnaderna för att hantera ett fjärrlån är ungefär jämförbara med att köpa in nytt.

Samverkan kan också uppfattas som nästintill avgörande för ett bibliotek i avfolkningsbygd. En bibliotekschef i en norrlandskommun berättar om ett regionalt gemensamt avtal för e-böcker som är på gång och regionbibliotekets betydelse för mediestrategin:

Nu är vi på väg till ett starkare samarbete när det gäller medierna. För det måste vi göra för att vi är en region som dräneras på folk fortfarande, vi tappar ju fortfarande. Vi är liksom Sveriges Docklands eller vad man ska säga. Det är liksom misär på mångt och mycket här omkring så att vi behöver hjälpa varandra. Varje bibliotek kommer inte att kunna klara att uppfylla allt, ha alla böcker, allt som behövs. Vi måste hjälpas åt med det hela. ... Det kommer ju också påverka vår mediestrategi framöver. Mera samverkan, det är viktigt för vår överlevnad, vi måste liksom. Och där är regionbiblioteket jätteviktigt som en stark part i det hela.

Det kan även förekomma samverkan kring de olika vägledande dokumenten. Medieplaner kan utbytas och utvecklas gemensamt. En skolbibliotekarie berättar att de andra skolbiblioteken lånade deras medieriktlinjer och använde som utgångspunkt för att utveckla sina egna. Det resulterade i att även det första biblioteket tog tillvara på en del av dessa förbättringar för att revidera sina egna ursprungliga riktlinjer.

E-medierna och ekonomin

Av de 43 svarande på enkäten uppgav 26 stycken, alltså fler än hälften av deltagarna, på olika sätt att ekonomi är en utmaning. Nio av dessa svarande pekar specifikt ut e-medier som den stora kostnadsfrågan. Flera nämner också balansen mellan olika typer av medier i förhållande till ekonomin som en utmaning:

E-medier och den summa pengar de slukar, inget fel på e-medier alls, men de är mycket dyrare per utlån än fysiska medier. Egentligen är utmaningen också dubbel, även att få både personal och användare att bättre upptäcka, marknadsföra och arbeta aktivt med e-medier som ett jämbördigt alternativ till fysiska medier, men som sagt lyckas det så spräcks istället budgeten.

Att få pengarna att räcka till för både fysisk media och den digitala.

På vilka format ska pengarna fördelas? Tryckt bok, e-bok, samma med tidskrifterna.

Endast en deltagare i enkäten nämner e-medier *utan* att koppla det till ekonomi:

Hur kan jag arbeta mer med att utveckla användandet av e-medier?

Även intervjudeltagarna pratar om kostnaderna i relation till e-medier, framförallt det besvärande i avtalsstrukturerna som begränsar användning genom antalet lån som kan göras under en given period.

Kanske mest anmärkningsvärt gällande ekonomifrågan är dock att två olika deltagare skrivit i enkäten att de är inne på att lämna jobbet på grund av hur ekonomin hanteras. Den ena deltagaren skriver att efter att organisationen infört "köpstopp" har hen "gett upp och söker nytt jobb någon annanstans". Den andra deltagaren skriver att "jag hoppas kunna fly kommunen eftersom de inte tar seriöst på behovet av att avsätta medel till mediebeståndet på sina skolbibliotek".

Diskussion

Det finns alltså en stor variation gällande huruvida biblioteken har medieplaner och hur de i så fall ser ut. Att ha en nedskreven plan eller riktlinje verkar vara viktigare för deltagarna från folkbiblioteken än de från skolbiblioteken. Deltagarna från skolbiblioteken har stor hjälp av läroplanerna som verkar fylla en lucka där bibliotekslag och kommunala biblioteksplaner uppfattas som för generella för att ha någon större praktisk betydelse i det mediestrategiska arbetet. Bibliotekslag och biblioteksplaner ses dock fortfarande som relevanta men på ett mer generellt plan, för att ge riktning åt arbetet i stort och även licens för att fokusera på vissa målgrupper.

Förra rapporten (Söderlind & Elf, 2014) lyfter fram minskad möjlighet till bibliotekariers aktiva beståndsutveckling, bland annat beroende på ökad användarstyrning. Idag är denna fördelning mellan användarstyrning och egna förvärv kanske något mer stabiliserad och normaliserad, baserat på vad som framkommer i intervjuerna. Användarstyrningen uppfattas som helt självklar och förhållandevis okontroversiell rent principiellt, även om den medför diverse praktiska utmaningar. Att användarstyrningen tar stor plats och att bibliotekariernas eget utrymme därmed begränsas, problematiseras inte i samma utsträckning längre, även om kritiska röster också förekommer. De flesta deltagare ser det som att de själva har en viktig och central roll i det mediestrategiska arbetet som helhet, inklusive de användarstyrda inköpen. Detta är kanske tydligast hos skolbiblioteken som ju också står förhållandevis nära sina användargrupper. Med ett begränsat antal användare finns det också större möjlighet att lära känna dem och förekomma deras behov. Det utrymme deltagarna har för egna inköp verkar de uppfatta som rimligt och att det fortfarande utgör en ansevärd och bärande del av beståndsutvecklingen. Dock är det flera som uttrycker frustration över budgeten som helhet, framförallt i enkäten och då inte minst i förhållande till att försöka få ett balanserat bestånd av fysiska och elektroniska medier.

En viktig slutsats är att det verkar självklart för bibliotekarierna och bibliotekscheferna att förhålla sig aktiv till frågan om allsidighet och kvalitet. Ett citat som fångade detta särskilt väl var bibliotekarien som menade att "det är en diskussion som jag tror att man hela tiden ska ha men man får också tro på att professionen klarar att ha den bedömningen". Frågan om allsidighet och kvalitet tycks inte heller vara så endimensionell som att det bara handlar om att balansera populär efterfrågan med 'bra litteratur'. Andra avväganden spelar också in för att bedöma om ett enskilt material ska inkluderas i samlingen. Detta handlar generellt om material som på olika sätt kan anses särskilt viktiga. Exempelvis kan det vara ämnen som kanske inte eftersöks så ofta, men när de väl eftersöks har de stor betydelse för användarna och är därför ändå motiverade att inkludera i samlingen. Det kan också handla om att bibliotekarierna anser att vissa medietyper helt enkelt ska finnas på ett bibliotek, som exempelvis tryckta tidningar. Spänningsfältet blir då en triangel av kvalitet-efterfrågan-nödvändighet; fortfarande en kategorisk förenkling men något mer än bara en glidande skala. Om vi jämför skolbibliotek och folkbibliotek tycks kravet på allsidighet upplevas som ett större, men kanske också friare, åtagande från folkbibliotekariernas sida, eftersom de i princip ska kunna köpa in nästan vad som helst åt en väldigt bred och heterogen användargrupp. Skolbiblioteken kan vara mer selektiva men kanske också mer begränsade eftersom de har att tolka "allsidighet" i den snävare, mer lokala kontexten av elevernas behov och skolans mål.

Det är intressant att de flesta deltagarna i studien inte verkar behöva lägga särskilt mycket energi på att förebygga, hantera eller överhuvudtaget tänka på frågan om politiska påverkansförsök. Några av deltagarna har haft problem med den här typen av påtryckningar men uppger att de kunnat ge svar på tal och att situationen då gått över. Det har inte framkommit att de skulle ha upplevt sig pressade att faktiskt anpassa sitt utbud i linje med påtryckningarna som var fallet i Carlsson, Hanell & Hanssons studie (2022); att det inte framkommit i denna rapport kan dock bero både på urvalet och på hur frågorna ställts. Det går inte heller att se några tydliga skillnader

i hur deltagarna från folkbibliotek och skolbibliotek upplever yttre påverkan, men det kan också bero på studiens begränsade omfång. Att endast några få av studiens deltagare upplevt påverkan från politiker verkar vara i linje med DIKs rapport om att 10 procent upplevt sådana påtryckningar under en tvåårsperiod (Alm Dahlin, 2023). När de enskilda incidenterna inträffar väcker de naturligtvis känslor, vållar huvudbry och tar resurser i anspråk. Den mediala uppmärksamheten som kan uppstå bidrar säkerligen också till en allmän känsla av politiska vindar som hotar biblioteken. Om vi jämför situationen med den amerikanska kontexten och diskussionen, menar ALAs ordförande 2023–2024 Emily Drabinski att allmänheten i stort är emot censur men att det är just politikerna som drivit på för bokförbuden (Gordan, 2024). På det stora hela tuffar svenska bibliotek på med sitt mediestrategiska arbete och de här incidenterna är mestadels isolerade och hanterbara, än så länge.

Referenser

Alm Dahlin, J. (2023) "Som om vi ska bära hela samhället": en rapport om bibliotekariernas arbetsmiljö och bidrag till samhället. DIK. https://assets.ctfassets.net/vkygthqfrquy/4XAqPMx12j0IM2k-3p6JEa/9e216bbbdd03f57b0db7c4e84a6b2787/Biblioteksrapport_2023.pdf

Björnkrantz, C. & Combes, I. (2020). *Arena för kontrovers: hur svenska folkbibliotekarier och universitets- och högskolebibliotekarier hanterar inköp av kontroversiellt material*. [Masteruppsats, Lunds universitet]. LUP. <https://www.lu.se/lup/publication/9012828>

Carlsson, H., Hanell, F., & Hansson, J. (2022). "Det känns som att jag bara sitter och väntar på att det ska explodera": politisk påverkan på de kommunala folkbibliotekens verksamhet i sex sydsvenska regioner. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 3(1), 26-43. <https://doi.org/10.7146/njlis.v3i1.131852>

Clark, T., Bryman, A., Bryman, A., Foster, L., & Sloan, L. (2021). *Bryman's social research methods* (6 uppl.). Oxford University Press.

Cederlöf, J. (2024). "Folkbibliotekets hjärta och nav": om inköpsstrategier och att vara inköpsansvarig. [Masteruppsats, Högskolan i Borås]. DiVA. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:-diva-32326>

Frenander, A. (2024). Kulturpolitik och kulturpolitik: ett ords förvandlingar i tiden. I E. Erlanson, J. Helgason, P. Henning & L. Lindsköld (Red.), *Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige* (s. 13-29). Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien.

Gordan, R. (15 augusti 2024) Amerikanska bibliotekstoppen: "vi får inte fastna i frågan om förbjudna böcker". *Magasin K*. <https://magasink.se/2024/08/emily-drabinski-vi-far-inte-fastna-i-fragan-om-forbjudna-bocker/>

Grönroos, A. (21 april 2021a) Därför svarar inte BTJ på SKL Kommentus litteraturupphandling. *BTJ-bloggen*. <https://blogg.btj.se/d%C3%A4rf%C3%B6r-svarar-inte-btj-p%C3%A5-skl-kommentus-litteraturupphandling>

Grönroos, A. (15 juni 2021b). Anbudstorkan gick att förutse - vad händer nu? *BTJ-bloggen*. <https://blogg.btj.se/anbudstorkan-gick-att-f%C3%B6rutse-vad-h%C3%A4nder-nu>

Hedlin, A. & Jägstrand, J. (2021). *Jag tycker biblioteket ska vara ett farligt ställe: bibliotekariers upplevelser av påverkan på yrkesrollen och arbetsuppgifterna* [Masteruppsats, Uppsala universitet]. DiVA. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-450594>

Johansson, P. (30 maj 2018). *Bibliotekarie slutar efter hotfullt bokbråk*. Sveriges radio. <https://sverigesradio.se/artikel/6943874>

Justitieombudsmannen, JO. (2017a). *Kritik mot Kultur- och fritidsnämnden i Falköpings kommun för handläggningen av en lånebegäran vid Falköpings bibliotek och för riktlinjer som står i strid med bibliotekslagen och 1 kap. 9 § regeringsformen* (Dnr 4650-2016). Riksdagens ombudsmän. https://www.jo.se/app/uploads/resolve_pdfs/914317_4650-2016.pdf

Justitieombudsmannen, JO. (2017b). *Kritik mot Kultur- och fritidsnämnden i Botkyrka kommun för att Tumba bibliotek handlagt framställningar om att få låna två böcker på ett sätt som står i strid*

med bibliotekslagen och 1 kap. 9 § regeringsformen (Dnr 2654-2016). Riksdagens ombudsmän. https://www.jo.se/app/uploads/resolve_pdfs/913128_2654-2016.pdf

Justitieombudsmannen, JO. (2024). *Kritik mot Kulturnämnden i Göteborgs stad för att ett inlägg på ett biblioteks Instagramkonto inte uppfyllde regeringsformens krav på saklighet och opartiskhet* (Dnr 4381-2023). Riksdagens ombudsmän. https://www.jo.se/app/uploads/resolve_pdfs/1633235_4381-2023.pdf

Kulturdepartementet. (2022). *Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022-2025*. Regeringskansliet. https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/bilder/kulturdepartementet/kultur/biblioteksstrategi_k-dep_webb_220420.pdf

Lindsköld, L. (2023). *Allsidighet och kvalitet - vad betyder det för folkbibliotekens arbete?* Digiteket. https://digiteket.se/app/uploads/2024/05/05_15_24_73725a3a7b-43b60e5f5990379501c4a3.pdf

Pekoll, K. (2019). *Beyond banned books: Defending intellectual freedom throughout your library*. American Library Association.

Rivano Eckerdal, J. & Carlsson, H. (2018). *Styrdokument i vardagen: en undersökning av kulturpolitiska styrdokuments strategiska och praktiska betydelse i fem skånska kommuner*. Lunds Universitet. https://portal.research.lu.se/ws/files/53933459/Styrdokumenten_i_vardagen.pdf

Röshammar, M. (26 januari 2024). Fortsatt oro för politisk inblandning. *Biblioteksbladet*. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/fortsatt-oro-for-politisk-inblandning/>

Svensk biblioteksförning. (2014). *Bibliotekens internationella manifest*. <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/bibliotekens-internationella-manifest/>

Svensk biblioteksförning. (2019). *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren*. <https://www.biblioteksforeningen.se/rapporter/for-det-demokratiska-samhallets-utveckling/>

Svenska PEN. (u.å.). *Banned Books Week Sverige*. <https://www.svenskapen.se/banned-books>

Söderlind, Å. & Elf, G. (2014). *"Vi arbetar i medborgarnas tjänst": En kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument*. Svensk biblioteksförning. <https://www-biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2016/12/vi-arbetar-i-medborgarnas-tjanst-webb.pdf>

Wennblad, P. (2024). Inlägget om att gallra ut Lena Anderssons böcker bröt mot grundlagen - så nu skickas bibliotekspersonalen i Högsbo på en näringsrik utbildningsdag. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/KMyL1y/lena-andersson-fick-sista-ordet-i-grotdebatten>

Bilaga 1: Enkät

Nedanstående enkät publicerades på webben och spreds via Svensk biblioteksförenings expert-nätverk för skolbibliotek respektive bibliotekschefer.

- 1.** Har ni en medieplan?
Ja
Nej
- 2.** Om ja på fråga 1, vilka normerande dokument ligger till grund för er medieplan, utöver bibliotekslagen?
IFLA – UNESCOs biblioteksmanifest
Annat, ange:
- 3.** Vilken roll spelar användarstyrning i er beståndsutveckling?
- 4.** Hur ser ansvarsfördelningen ut för ert mediestrategiska arbete? Vilka avdelningar och medarbetarroller finns preciserade?
- 5.** Har ni en upphandlad tjänst för urval?
Ja. Ange sedan när:
Nej
- 6.** Vilka har varit de stora mediestrategiska utmaningarna för er under den senaste tioårsperioden?
- 7.** Vilka är de viktigaste mediestrategiska frågorna på ditt bord just nu?
- 8.** Har ert bibliotek under de senaste åren berörts direkt av någon debatt, kontrovers, påtryckningar eller annan kritisk uppmärksamhet utifrån med bäring på mediestrategiska frågor? Från media, politiker, intresseorganisationer eller annan aktör.
Ja. Utveckla gärna:
Nej
- 9.** Ingår ert bibliotek i någon regional mediestrategisk samverkan?
Ja. Ange vilket och sedan när:
Det är troligen på gång
Nej
- 10.** Har ni drivit eller deltagit i Stärkta bibliotek-projekt med anknytning till mediestrategiska frågor?
Ja. Ange gärna vilket/vilka projekt:
Nej
- 11.** Övriga kommentarer eller reflektioner om ert mediestrategiska arbete

Bilaga 2: Intervjuguide

Nedanstående frågor ställdes till de tolv utvalda intervjudeltagarna, med en del variationer och omformuleringar beroende på situation och person. Utöver dessa frågor ställdes även en del riktade följdfrågor på sådant de tidigare svarat i enkäten.

- Vilka är dina arbetsuppgifter och ansvarsområden?
- Vad har du för bakgrund?

Frågor om hur ert mediestrategiska arbete är strukturerat

- Hur arbetar ni med medieplanering och urval, inköp, även gallring och bevarande?
- Använder ni några externa tjänster för urval och annat?
- Vilka principer och policy är styrande eller vägledande i det här arbetet?
- Hur ser ansvarsfördelningen ut?
- [För skolbibliotek] Vilken roll har rektor och lärare?
- Vilka är era användare och vilken roll spelar de för det här arbetet?

Frågor om din syn på det mediestrategiska arbetets realitet

- Vilken roll och vilket handlingsutrymme har du som enskild bibliotekarie/chef i det mediestrategiska arbetet?
- Hur fungerar de vägledande dokumenten i praktiken i det löpande arbetet?
- Vad är dina tankar om frågan om efterfrågan kontra kvalitet, är det något du behöver ta ställning till i arbetet?
- Vad har varit de största mediestrategiska frågorna under den tid du varit här?
- Vilka mediestrategiska frågor kommer ni behöva lägga tankekraft, tid och resurser på framåt?

En fråga som seglat upp under de senaste 10 – 15 åren handlar om när aktörer utanför biblioteken gör påstötningar och vill påverka verksamheterna

- Har du upplevt några sådana typer av påstötningar?
- Känner du dig trygg i din roll som bibliotekarie/bibliotekschef inför sådana situationer?
- Vilka resurser och stöd behöver man som bibliotekarie/bibliotekschef i det läget och upplever du att du har det?

Slutligen, är det något du skulle vilja förändra i ert mediestrategiska arbete?

